

श्री पपौराज तीर्थक्षेत्र, टीकमगढ - मध्य प्रदेश

પપૌરાજી અતિશયક્ષેત્ર

પપૌરાજી : મુખ્ય દ્વારની ઉપર નિર્મિત રથાકાર જિનાલય

- આવાગમન ..... : રેલ્વે સ્ટેશન : લલિતપુર - ૬૩ કિ.મી.
બસ સ્ટેશન : ટીકમગઢ - ૫ કિ.મી.
- પહોંચવાનો સરળ માર્ગ ... : ટીકમગઢથી સડક રસ્તે
- નજીકના મુખ્ય શહેર ..... : ટીકમગઢ - ૫ કિ.મી.
- નજીકના તીર્થક્ષેત્રો ..... : અહારજી - ૨૭ કિ.મી., દ્રોણગિરિ - ૬૫ કિ.મી.,
નેનાગિરિ - ૯૫ કિ.મી.

લલિતપુર સ્ટેશનથી ટીકમગઢ આવતા ૮-૧૦ કિ.મી. દૂરથી જ પપૌરાજીના મંદિરોના શિખરોના દર્શન થવા લાગે છે. ટીકમગઢથી ૧૦ કિ.મી. દૂર પૂર્વમાં પપૌરાજી અતિશયક્ષેત્ર આવેલ છે. પપૌરાજીનું બીજું નામ પંપાપુર કહેવાય છે. પંપાપુરની પાસે એક વિશાલ ગાઢ જંગલ આવેલું છે

કે જે “રમન્ના” નામથી પ્રસિદ્ધ છે. રમન્નાનો અર્થ થાય છે કે રામચન્દ્રજીનું જંગલ.

પપૌરાજીમાં એક સૌથી પ્રાચીન ભોંયરૂ છે કે જેમાં એક પ્રતિમાજી એવા છે કે જેના ઉપર કોઈ લેખ નથી. પરંતુ કળાની દૃષ્ટિએ જોતા એમ લાગે છે કે આ પ્રતિમાજી ચોથા કાળના હશે. આ ભવ્ય પ્રતિમાજી ખૂબ જ મનોહર અને સુંદર કાળા પાષાણના છે. તેની ચમક આજે પણ ઘણી છે. તેના ઉપર કાંઈ જ લેખ નહીં હોવાથી નક્કી થતુ નથી કે આ પ્રતિમાજી ક્યારે તૈયાર થયા હશે અને ક્યારે પ્રતિષ્ઠિત થયા હશે. અગાઉ મુસલમાનોના આક્રમણોના કારણે આ પ્રતિમાજીને ભોંયરામાં સુરક્ષિત રાખ્યા હશે તેવું અનુમાન થાય છે. તે સિવાય બીજા બે પ્રતિમાજી છે કે જેની ઉપર શિલાલેખ (પ્રશસ્તી) છે કે “સંવત ૧૨૦૨ અષાઢ વદ-૧૦ બુધવાર દિવસે સાહુ ગલ્લે તસ્ય સુતો અલ્કન નિત્યે પ્રણમન્તી”. બીજા ઉપર લેખ (પ્રશસ્તી) છે કે “સંવત ૧૨૦૨ અશાઢ વદ-૧૦ બુધવાર દિવસે મદનવર્ય દેવના રાજ્યમાં ભોપાલના રહેવાસી ગોલા પૂર્વજાતિય ટુડા ઉનકે લડકે સાહુ ગોપાલ શ્રી જીનેશના ચરણકમળમાં પ્રણામ કરે છે.”

પપૌરાજીમાં પણ અતિશયયુક્ત વાવડી છે. તેનો ઈતિહાસ પણ અગાઉ સેરૌનજીની વાવડી બાબતે લખ્યો છે તેવો જ છે. યાત્રાળુને વાસણની જરૂર હોય ત્યારે જોઈતા વાસણની યાદી આ વાવડીમાં નાખે એટલે થોડીવારમાં જ તેને જોઈતા વાસણો વાવડીમાં આવી જાય. ઉપયોગ પૂરો થયા પછી વાસણો વાવડીમાં મૂકે એટલે પાછા અદૃશ્ય થઈ જાય. ત્યારબાદ કાળાનુક્રમે એક લોભી યાત્રાળુ આવ્યો. તેણે મોટી યાદી મૂકી તો યાદી મૂજબ બધા વાસણો આવ્યા. ઉપયોગ કર્યા પછી તે બધા વાસણો પોતે સાથે લઈ ગયો. વાવડીમાં પાછા ન મૂક્યા. ત્યારથી વાસણો આવતાં બંધ થયા તેમ કહે છે.

પપૌરાજીની બાબતમાં બીજી પણ એક દંતકથા એવી છે કે મંદિર નં. ૧ ની પાસે એક કૂવો છે તે કાયમ ભરેલો જ રહેતો હતો. એક બાઈ તરફથી અહીં મંદિરનું નિર્માણકાર્ય ચાલતું હતુ આ નિમિત્તે આ વૃદ્ધાએ સૌને અહીં પ્રીતીભોજન કરવા બોલાવ્યા. હજારો લોકો તે વખતે પાણી ન મળવાથી નારાજ થયા અને શોરબકોર મચાવ્યો. કોઈ કહે કે આ વૃદ્ધાનો પૈસો જ એવો છે. કોઈ કહે કે તેની વ્યવસ્થાની જ ખામી છે. તો આ વૃદ્ધા બાઈ તો એકદમ ગભરાઈ ગઈ અને ભગવાનનું સ્મરણ કરતી કૂવામાં નીચે ઉતરી અને ભગવાનને હૃદયથી ભક્તિપૂર્વક વિનંતી કરી કે ભગવાન મારી લાજ રાખો. આ જનસમૂહને મારે પાણી ક્યાંથી પાવું? ગદ્ગદ્ કંઠે ભગવાનની ભક્તિ કરી, ત્યાં કૂવામાં પાણી આવવા માંડ્યું. તેથી આ કુવાનું નામ “પતરાખન” રાખવામાં આવ્યું. તેનો અર્થ થાય છે કે “લાજ રાખવાવાળો”. આ કૂવો હજૂ આજે પણ ભોજનાલય પાસે છે.

તે સિવાય ત્રીજી દંતકથા છે કે ભોંયરામાં એક સર્પ રહેતો હતો. તે કેટલાય સમય સુધી ભોંયરાના દરવાજા પાસે આવીને બેસે. જો કોઈ પૂજન-વંદન માટે મંદિરમાં આવે તો તે સર્પ પોતાની જાતે દૂર થઈ જાય. કોઈને પણ નુકશાન ના કરે. આ ઘટના હમણા સુધી ચાલુ હતી તેમ ત્યાં રહેનારા-જોનારા કહે છે.

મોગલ બાદશાહે આ ભૂમિ ઉપર કદીપણ દષ્ટિ કરી નથી. પપૌરાજી વિષે “સરસ” નામના કવિએ ૮૬ કડીઓ બનાવી છે. જેના નમૂનારૂપે નીચે ચાર કડી લખી છે.

સબસે અધિક બુન્દેલ ખંડમેં હૈ ઈનકી આબાદી,
સોનાગીર સોના હૈ જિસકા ઓર ચન્દેરી ચાંદી,
કિન્તુ પપૌરા ઈન સબસે બઢકર, હૈ અજબ બિરાલા,
દિનકર ભી દિન મેં જિસસે લેને આતા ઉજ્યાલા.

ચન્દ્ર પ્રભુ મંદિર નંબર પૈતીસ યહાં કહલાયા,
જિસને એક અહિંસા કા આદર્શ નયા દિખલાયા.
વીસ વર્ષ કે પૂર્વ યહાં પર એક સિંહની આઈ થી,
એક માસ તક રહી થી, કીસીકો બાધા ન પહુંચાઈ.

કારણ એક વાવડી સુનતે, દાન બહુત કરતી થી
સરમે સરસે સદા, બર્તનોસે પૂરીત રહતી થી,
જો ભી ચાહે સૂચિ લીખકર ડાલે, મીલ જાતે થે
પૂર્ણ કામ હોને પર, ફીર વે ડાલ દીયે જાતે થે.

એક દિવસ ઈક ચુપક મનચલા સરસ યહાં પર આયા
ચમક દેખ બર્તન કી, ઉસમેં લોભ અધિક ભર આયા,
લેકર ચલા બહુતસે બર્તન, પુનઃનહીં ફીર ડાલે
બન્દ કર દિયા દાન વાવડી, લગા ઉસી દીન તાલે.

પપૌરાજીમાં વિદ્યાલય, ઉદાસીન આશ્રમ, પં. મોતીલાલ વર્ણી સરસ્વતી સદન (પુસ્તકાલય), ઇત્રાલય અને ચાર ધર્મશાળા પૂરી સગવડતાવાળી છે. ધર્મશાળા ઘણી જ મોટી અને સુંદર છે. આ સિવાય આધુનિક વિશ્રામગૃહ પણ બનાવેલા છે. જેમાં યાત્રાળુઓ આરામથી રહી શકે તેવી પૂરી સગવડતા છે. ખરેખર આ ક્ષેત્રમાં રાત્રિ રોકાણ કરવામાં જરાયે મુશ્કેલી પડતી નથી. ખૂબ જ આનંદ આવે તેવું આ ક્ષેત્ર છે. તે સિવાય ચાર બગીચા છે. સિંઘઈજીનો બગીચો, બંદૈયાજીનો બગીચો, વિગેરે છે. પપૌરાજીમાં દર વર્ષે કારતક સુદ-૧૩ થી કારતક સુદ-૧૫ સુધી મોટો મેળો ભરાય છે.

પપૌરાજીમાં પહાડ કે ટેકરી નથી. સમતલ સપાટ ભૂમિ ઉપર જ એક સાથે બધા જ મંદિરો છે. અહીં કુલ ૧૦૫ મંદિરો છે. જેનું વર્ણન નીચે મુજબ છે. આ મંદિરો બારમી સદીથી માંડીને

વીસમી સદી સુધીના છે. જેમાં બારમી થી ચૌદમી અને સોળમી સદીના મંદિરો બહુ જ થોડા છે. વધારે મંદિરો તો ઓગણીસમી સદીના અને વીસમી સદીના છે. બધા જ મંદિરો શિખરબંધી છે. દરેક મંદિરજીના દરવાજા તદ્દન નાના અને ખૂબ જ નીચા છે. જેથી નમીને જ અંદર જઈ શકાય છે.

અગત્યની સૂચના :- અહીં ઘણા મંદિરો ઊંડે-ઊંડે છે. લાઈટ ન હોય ત્યારે અંધારામાં ભગવાનના દર્શન થતાં નથી. તેથી બેટરીની ખાસ જરૂર પડે છે.

ખરેખર તો શિખરબંધ મંદિરોની સંખ્યા ૬૦ છે, પણ અમુક નિજમંદિરોમાં જુદા-જુદા ગર્ભગૃહોને અલગ-અલગ નંબરો આપેલા છે. દા.ત. એક જ સંકુલમાં ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતોની ચોવીસ દેરીઓને અલગ-અલગ નંબરો આપેલા છે. તે રીતે ગણતાં ૧૦૫ મંદિરો થાય છે.

ક્ષેત્રમાં પ્રવેશતાં જ ખૂબ મોટો, ભવ્ય અને સુંદર દરવાજો આવે છે કે જેની ઉપર શ્રી નેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. મંદિરોનું વર્ણન નીચે મુજબ છે.

મંદિર નં. ૧ એ : શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ખડ્ગાસન ૮ ફીટના છે. શિખરબંધ મંદિર છે. ભગવાનની ઉપર છત્ર છે અને પાછળ ભામંડળ પણ છે. તે સિવાય બીજી બે મૂર્તિઓ છે અને પંચઘાતુના સાત-આઠ પ્રતિમાજી છે.

મંદિર નં. ૧ બી : ગંધકૂટિ જેવી ત્રણ પિઠીકા છે. તેમાં ત્રીજી પિઠીકા ઉપર શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન સફેદ વર્ણના પદ્માસન ૧ ફૂટના છે.

મંદિર નં. ૨ એ : શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની બે ફેણવાળી પ્રાચીન મૂર્તિ પદ્માસન છે. તે સિવાય પંચઘાતુના ૨૧ પ્રતિમાજી છે તથા પંચઘાતુની ત્રણ ખડ્ગાસન મૂર્તિ છે.

મંદિર નં. ૨ બી : ઊપર મેડી ઉપર શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું મંદિર છે. પ્રતિમાજી શ્યામ પદ્માસન ૨ ફીટના છે. ડાબી તરફ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ અને જમણી તરફ શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ૦૧૧-૦૧૧ ફીટના છે.

મંદિર નં. ૩ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ૧૧૧ ફીટના કમળની વેદી ઉપર શ્યામ વર્ણના પદ્માસન બિરાજે છે.

મંદિર નં. ૪ : શ્રી વિમલનાથ પ્રભુ પદ્માસન શ્યામ ૩૧ ફીટના છે. તે સિવાય શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનની મૂર્તિ પણ છે.

મંદિર નં. ૫ : શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ફેણવાળા પદ્માસન શ્યામ આરસના છે.

મંદિર નં. ૫ બ : સોનેરી રંગબેરંગી વેદી ઉપર ત્રીજા રૂમમાં નીચે મુજબ ૬ પ્રતિમાજી છે. (૧) શ્રી મહાવીર પ્રભુ સફેદ આરસના પદ્માસન ૩ ફીટના (૨) શ્રી મહાવીર પ્રભુ સફેદ આરસના પદ્માસન ૨ ફીટના (૩) શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ સફેદ આરસના પદ્માસન ૨ ફીટના (૪) શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન સફેદ આરસના

- પદ્માસન ૧૥ ફીટના (૫) શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુ સફેદ આરસના પદ્માસન ૧ ફૂટના અને (૬) શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન સફેદ આરસના પદ્માસન ૧ ફૂટના છે.
- મંદિર નં. ૬ : મેરૂ પર્વતની જેમ ઊંચી વેદી ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની એક મૂર્તિ છે.
- મંદિર નં. ૭ : આ મંદિરમાં પણ ઉપર જઈ શકાય તેવી ઊંચી નાની દેરીમાં ઉપર શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૮ : રંગીન સીરેમીક ટાઈલ્સની વેદી પર શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુ ૩ ફીટના પદ્માસન બિરાજે છે.
- મંદિર નં. ૯ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન સફેદ આરસના પદ્માસન ૨ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૧૦ : મોટું શિખરબંધી મંદિર છે. અંદર પ્રવેશવાનો દરવાજો સાવ નાનકડો છે. શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન સફેદ આરસના પદ્માસન ૧૥ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૧૧ : શ્રી આદિનાથ પ્રભુ પદ્માસન શ્યામ વર્ણના ૧ ફૂટના છે.
- મંદિર નં. ૧૨ : મોટું શિખરબંધ મંદિર છે. તેમાં શ્રી વિમલનાથજી પદ્માસન સફેદ આરસના ૨૥ ફીટના છે. તેમની ડાબી તરફ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન શ્યામ વર્ણના ૧૥ ફીટના અને જમણી તરફ શ્રી નૈમિનાથ ભગવાન પદ્માસન ૧૥ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૧૩ : શ્રી આદિનાથ ભગવાન પ્રાચીન ખડ્ગાસન સોનેરી વર્ણના ૫ ફીટના છે. તેમની બંને બાજુ શ્રી અભિનંદનનાથ અને શ્રી અજીતનાથ ભગવાનની સફેદ આરસની પદ્માસન મૂર્તિઓ છે.
- મંદિર નં. ૧૪ : મોટું શિખરબંધ મંદિર છે. તદ્દન નીચો નાનકડો દરવાજો છે. અંદર ત્રીજા રૂમમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન સફેદ આરસના ખડ્ગાસન ફેણવાળા ૪૥ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૧૫ : ઊંચી કમળની વેદી ઉપર શ્રી અરનાથ ભગવાન સફેદ આરસના ૨ ફીટના પદ્માસન બિરાજમાન કરેલા છે.
- મંદિર નં. ૧૬ : શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન સફેદ આરસના ૦૥૥ ફીટના પદ્માસને છે.
- મંદિર નં. ૧૭ : શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન પદ્માસન સફેદ આરસના ૨ ફીટના સંવત ૧૯૦૦માં પ્રતિષ્ઠિત છે.
- મંદિર નં. ૧૮ : નાનકડી દેરીમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પદ્માસન છે.
- મંદિર નં. ૧૯ : શ્રી સંભવનાથ ભગવાન ૨ ફીટના શ્યામ વર્ણના પદ્માસન છે.
- મંદિર નં. ૨૦ : મોટું શિખરબંધ મંદિર - રંગીન સીરેમીક ટાઈલ્સની વેદી ઉપર શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ૨ ફીટના સફેદ આરસના પદ્માસને છે.

- મંદિર નં. ૨૧ : શ્રી આદિનાથ ભગવાન પ્રાચીન ખડ્ગાસન ૪૥ ફીટના છે. ડાબી તરફ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ શ્યામ વર્ણના પદ્માસન અને જમણી તરફ શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી છે.
- મંદિર નં. ૨૨ : શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ પ્રાચીન બદામી રંગ જેવા પદ્માસન ૧ ફૂટના છે.
- મંદિર નં. ૨૩ : ભોંયરામાં વેદી ઉપર ત્રણ પ્રતિમાજી છે. વચ્ચે શ્રી આદિનાથ પ્રભુ શ્યામ પદ્માસન ૨૥ ફીટના છે. ડાબી તરફ શ્રી આદિનાથ પ્રભુ શ્યામ વર્ણના ૨ ફીટના છે અને જમણી તરફ શ્રી મહાવીર પ્રભુ શ્યામ વર્ણના ૨ ફીટના છે. વચ્ચેના પ્રતિમાજી ઉપર પ્રશસ્તિ નથી. આજુબાજુના બંને પ્રતિમાજી ઉપર પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૨૦૨ લખેલ છે. તે રીતે આ મૂર્તિઓ પ્રાચીન છે.
- મંદિર નં. ૨૪ અ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાન શ્યામ વર્ણના ૨૥ ફીટના પદ્માસન છે.
- મંદિર નં. ૨૪ બ : ખોદકામમાં પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન ખડ્ગાસન શ્રી મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ છે. બાજુમાં બે ખડ્ગાસન અને બે પદ્માસન મૂર્તિઓ છે.
- મંદિર નં. ૨૫ : આચાર્યોના ચરણક્રમણ છે.
- (૧) આચાર્ય પુષ્પદંતજી તથા ભૂતબલીજીના ચરણક્રમણ છે.
  - (૨) શ્રી કુન્દકુન્દાચાર્યદેવના ચરણક્રમણ છે.
  - (૩) શ્રી સમન્તભદ્રાચાર્યના ચરણક્રમણ છે.
  - (૪) પૂજયપાદસ્વામીના ચરણક્રમણ છે.
  - (૫) આચાર્ય શિવસાગરના ચરણક્રમણ છે.
  - (૬) શ્રુતસાગરજીના ચરણક્રમણ છે.
- મંદિર નં. ૨૬ : આચાર્ય ઉમાસ્વામીના ચરણક્રમણ છે.
- મંદિર નં. ૨૭ : અંદર ઊંડે-ઊંડે ભોંયરામાં ત્રીજા રૂમમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાન શ્યામ પદ્માસન ૨ ફીટના છે તથા શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુની પ્રાચીન મૂર્તિ પણ છે.
- મંદિર નં. ૨૮ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ૧ ફૂટના શ્યામ પદ્માસને છે. અતિશયવાળી વાવડી અહીં છે. જેનું વર્ણન ઉપર લખ્યું છે.
- મંદિર નં. ૨૯ : શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ શ્યામ પદ્માસન ૨ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૩૦ : શ્રી પુષ્પદંત ભગવાન ખડ્ગાસન ૪ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૩૧ : શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ખડ્ગાસન ૪ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૩૨ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ખડ્ગાસન ૪ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૩૩ : શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પદ્માસન છે.

- મંદિર નં. ૩૪ : ઊંચી ગોળ વેદી ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૩૫ : મોટું શિખરબંધ મંદિર છે. દરવાજો પથ્થરનો, નક્શીકામવાળો, પ્રાચીન અને સુંદર છે. શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજીની મૂર્તિ છે. કહેવાય છે કે ૮૦ વર્ષ પહેલાં સિંહણ અહીં એક મહિનો આ મંદિર પાસે રહી હતી. છતાંય કોઈને ઈજા કરી નહોતી.
- મંદિર નં. ૩૬ : રંગીન વેદી ઉપર સફેદ ફેણવાળા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું મંદિર. ઉપર નામ ભલે “પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર” લખ્યું છે. પરંતુ, ખરેખર તો મૂર્તિ પદ્માવતી દેવીની જ છે.
- મંદિર નં. ૩૭ : શ્રી પુષ્પદન્ત ભગવાન ખડ્ગાસને ૭ ફીટના બિરાજમાન છે. આ મંદિર મેડી ઉપર છે. ભગવાનની બંને બાજુ યક્ષ-યક્ષિકા છે.
- મંદિર નં. ૩૮ : શિખરબંધ મંદિર છે, જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ખડ્ગાસન પ્રાચીન ૪ ફીટના શ્યામ વર્ણના છે. માથા ઉપર ફેણ છે.
- મંદિર નં. ૩૯ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ખડ્ગાસન ૬ ફીટના સંવત ૧૬૮૪માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલા છે.
- મંદિર નં. ૪૦ : શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ૨૧ ફીટના સફેદ પદ્માસન બિરાજે છે.
- મંદિર નં. ૪૧ : શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પદ્માસન સફેદ પાષાણના પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૫૪૨માં થયેલી છે.
- મંદિર નં. ૪૨ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ૭ ફીટના બદામી વર્ણના ખડ્ગાસન પ્રતિમાજી છે. માથે ત્રણ છત્ર પણ છે. નીચે બંને બાજુ ઈન્દ્રો ચામર ઢાળે છે. તે સિવાય બીજા નવ પ્રતિમાજી પણ છે. તે સિવાય મંદિરનો પ્રવેશદ્વાર કલામય અને જોવાલાયક છે.
- મંદિર નં. ૪૩ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાન પદ્માસન છે.
- મંદિર નં. ૪૪ થી ૬૮ સુધીના મંદિરો એક જ મંદિરમાં લાઈનસર જુદીજુદી વેદી ઉપર છે. દરેક ભગવાનને અલગ-અલગ મંદિર નંબરો દીધા છે.
- મંદિર નં. ૪૪ : શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન શ્યામ પદ્માસન ૩ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૪૫ : શ્રી અરનાથજી શ્યામ પદ્માસન ૨ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૪૬ : શ્રી સુપાર્શ્વનાથજી સફેદ પદ્માસન ૨ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૪૭ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી શ્યામ ફેણવાળા ૪ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૪૮ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી શ્યામ ફેણવાળા ૪ ફીટના છે.

- મંદિર નં. ૪૯ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી શ્યામ ફેણવાળા ૪ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૫૦ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી શ્યામ ફેણવાળા ૪ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૫૧ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૨ : શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૩ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૪ : શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૫ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૬ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૭ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૮ : શ્રી નેમિનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૫૯ : શ્રી મુનિસુવ્રતનાથ ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૦ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૧ : શ્રી નેમિનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૨ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૩ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૪ : શ્રી આદિનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૫ : શ્રી આદિનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૬ : શ્રી સુપાર્શ્વનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૭ : શ્રી આદિનાથજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૮ : શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૬૯ : શિખરબંધ મંદિરમાં શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી સફેદ આરસના છે.
- મંદિર નં. ૭૦ : શ્રી પાર્શ્વનાથજી પદ્માસન શ્યામ ૩ ફીટના છે. ડાબી તરફ તથા જમણી તરફ શ્રી આદિનાથ ભગવાન છે.
- મંદિર નં. ૭૧ : સરસ્વતિ સદન-શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુ ભગવાન ખડ્ગાસન ૮ ફીટના છે. પ્રતિમાજી ઉપર ૩ છત્ર છે.
- મંદિર નં. ૭૨ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની શ્યામ વર્ણની ૩ ફીટની પદ્માસન પ્રતિમા છે. આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૮૯૭માં થઈ છે.

- મંદિર નં. ૭૩ : શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની શ્યામ પદ્માસન મૂર્તિ છે. તે સિવાય પંચઘાતુના ઘણા પ્રતિમાજી છે.
- મંદિર નં. ૭૪ : શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન બડ્ગાસન પ ફીટના છે.
- મંદિર નં. ૭૫ : શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની શ્યામ પદ્માસન મૂર્તિ છે.
- મંદિર નં. ૭૬ : તદ્દન નવું મંદિર બંધાયેલું છે. સોનગઢના પરમાગમ મંદિરથી ડબલ કે એથી પણ મોટો હોલ છે. તેમાં કમળની વેદી ઉપર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ફેણવાળા પદ્માસન ૬ ફીટના ઘણા ભવ્ય અને સૌમ્ય-ભાવવાહી ભગવાન બિરાજમાન કરેલ છે. કાંઈપણ મેળો કે મહોત્સવ હોય ત્યારે આ મોટા મંદિરમાં સૌ સમુહમાં બેસીને પૂજા કરે છે.
- મંદિર નં. ૭૭ થી ૮૦ : ચોકમાં ચાર માનસ્થંભજી છે. દરેક માનસ્થંભજીમાં ફક્ત ઉપર જ ચૌમુખી ભગવાન છે. નીચે ભગવાન નથી.
- મંદિર નં. ૮૧ થી ૧૦૫ : આ બધા મંદિરો તદ્દન નવા બંધાયેલા એક ખૂબ મોટા ગોળાકાર મંદિરમાં છે. તેમાં ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતોની ચોવીસ શિખરબંધ દેરીઓમાં ચોવીસ પદ્માસન મૂર્તિઓ છે. દરેક દેરી ઉપર તીર્થંકર ભગવાનના નામો લખેલા છે. આ ચોવીસ દેરીઓ ફરતી ગોળાકારમાં છે. હોલમાં વચ્ચે સફેદ આરસના બડ્ગાસન શ્રી બાહુબલીજી ભગવાન ઘણા જ ભવ્ય, શાન્ત-સૌમ્ય, સ્મિત મુખમુદ્રાવાળા અને વિતરાગતાથી ભરપુર છે. તેને ૧૦૫ નંબર આપેલ છે.
- પપૌરાજીનું વર્ણન આપતી સુંદર કવિતા કવિ સરસે સં. ૧૯૯૩માં ૮૬ કડીની બનાવી છે. આ પપૌરાજીના વર્ણનવાળી ૮૬ કડીની પુસ્તિકાનું નામ પપૌરા-વૈભવ છે, જે અહીં વેચાતી મળે છે. તેમજ પપૌરા-દર્શન નામના પુસ્તકમાં પણ ઘણી માહિતી છે. ક્ષેત્રમાં દાન આપનારને આ બંને પુસ્તિકા ભેટ સ્વરૂપે આપે છે.

જીવનમાં કોઈવાર પહાડ જેવી પ્રતિકુળતાઓ આવે તોપણ તારી આત્મશ્રદ્ધા ગુમાવીશ નહીં, મનને સમતોલ રાખજે. કોઈપણ દુઃખનો ઉકેલ અને અંત હોય જ છે, તારે કોઈ બીજાના સહારાની જરૂર નથી, તારો જ્ઞાયક તારી પાસે જ છે.

○ ○ ○ ○ ○

સંસાર અવસ્થા છે ત્યાં સુધી જીવને રાગ સાથે તન્મયપણું છે - એમ જ્યાં સુધી જીવ માને છે ત્યાં સુધી તે મિથ્યાદષ્ટિ છે.